

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.8.2025.355553>

УДК 78.01:78.071.1(477): 821.112.2(436)Кафка(045)

ПЕШКОВА В. А.

Київська муніципальна академія музики імені Р. М. Глієра;
доктор філософії, доцент кафедри історії музики (Київ, Україна).

Pieshkova, Veronika. R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music;
Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Music
History (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7875-2489>

veronika_peshova@ukr.net

ТВОРЧІ ВИМИРИ ВІКТОРІЇ ШИНКАРЕНКО: ОСОБЛИВОСТІ БАЧЕННЯ СВІТУ ФРАНЦА КАФКИ CREATIVE DIMENSIONS OF VIKTORIIA SHYNKARENKO: FEATURES OF FRANZ KAFKA'S VISION OF THE WORLD

Українська композиторська спільнота має потужний мистецький потенціал і є важливою рушійною силою популяризації вітчизняної музики в просторі сучасного Європейського мистецтва. Нові постаті в композиторському середовищі України усе частіше стають предметом зацікавлення дослідників. Серед провідних молодих українських митців на особливу увагу заслуговує творчість мисткині Вікторії Шинкаренко, яка вирізняється оригінальністю, новаторським підходом і активним використанням сучасних композиторських технік.

У творчому доробку В. Шинкаренко — дві симфонії, чотири камерні опери, камерний балет, камерно-інструментальні твори, а також вокальна музика на слова українських та чеських поетів. За час членства в Національній спілці композиторів України музика В. Шинкаренко звучала в різних концертних програмах, зокрема таких: «Музичні прем'єри

сезону» 2022 та 2023 років, «Київ Музик Фест» 2023 року. Повне сценічно-режисерське втілення на сцені Малої опери здобула трилогія «Кавка» (у виконанні Національного камерного ансамблю «Київські солісти» під орудою Івана Стецького з оригінальною постановкою незалежної формації «Art Razom» та її креативної режисерки Марини Рижової).

У фокусі творчих зацікавлень композиторки — постать видатного австрійського письменника чеського походження Франца Кафки, який здобув світову славу завдяки унікальним творам у жанрах екзистенціалізму й сюрреалізму. Вікторія Шинкаренко зазначила у виступі на VI Міжнародному науково-творчому проєкті «Сучасне музикознавство та виконавство: від теоретичного дискурсу — до виконавської практики»:

Зацікавлення цим письменником та його творчістю також зумовлене актуальністю питання неповторності людського буття в наші дні. Це своєрідний смисловий та філософський міст між століттями: а саме десятими й двадцятими роками XX століття і десятими й двадцятими роками XXI.

[Шинкаренко, 2024].

Франц Кафка створив своєрідний стиль письма, у якому поєднуються елементи фантастики і реальності, що спонукає читача до осмислення глибинних філософських проблем. Актуальність його творчості в сучасному культурному контексті зумовлена зверненням до тем відчуження, ізоляції та нерозуміння — явищ, які набувають особливої гостроти в умовах сьогодення, попри широкі комунікаційні можливості. У творах Кафки неодноразово порушується проблема абсурдності існування й функціонування бюрократичних механізмів, що виразно резонує з реаліями складних соціальних систем нашого часу. Письменник також актуалізує екзистенційні питання сенсу життя, ідентичності й місця людини у світі.

Серед українських дослідників феномену Франца Кафки зазначимо вагомий внесок у справу осмислення його метафоричного художнього світу літературознавиці Богдани Романцової [2015; 2015а; 2018]. У її працях здійснено ґрунтовний текстуальний аналіз творів письменника й запропоновано інтерпретацію концепції часу в кафкіанському наративі.

Під впливом кафкіанського світобачення Вікторія Шинкаренко 2020 року створила оперну трилогію із симптоматичною назвою «Кавка». За коментарем композиторки «слово “kavka” з чеської мови перекладається як “галка”: “Галка яка втратила крила...” — так себе називав Ф. Кафка» [Шинкаренко, 2024].

Трилогія складається з камерних опер:

1) «Процес» — для п'ятох співаків, струнного оркестру, гобоя і литавр;

2) «Перетворення» — для баритона, струнного оркестру, басового кларнета, труби in B, великого барабана (cassa), дзвіночків (campanelli) та підвісної тарілки);

3) «Замок» — для п'ятох співаків, струнного оркестру, фагота, литавр, тамбурина й дерев'яної коробочки.

Ці твори об'єднані в єдиний цикл, попри опертя на три самостійні літературні першоджерела. Кожна опера характеризується розвинутою системою лейтмотивів та чітко окресленими принципами драматургії. Задля досягнення органічної єдності музичної та вербальної інтонації композиторка, орієнтуючись на український переклад тексту, вибудовує відповідну музичну інтонацію та ритміку, добираючи темброві поєднання інструментів, якими втілюються образно-сміслові сфери.

У кожній з опер трилогії головний герой характеризується різними тембрами (тенор — баритон — бас-баритон), що свідчить про трансформацію образу. В опері «Процес» протагоніст Йозеф К. постає в амплуа людини, яку суспільство не сприймає як рівну, виявляючи щодо нього аб'юзивно-маніпулятивну поведінку та деформує його сприйняття реальності. В моноопері «Перетворення» головний герой

Грегор Замза від початку зазнає трансформації з людини *Ungeziefer* (дослівно з німецької — «паразит») і постає символом відчуження, ізоляції та дегуманізації сучасної людини. Головний герой опери «Замок» Йозеф К. (зауважимо, що в літературному першоджерелі Ф. Кафка називає його К.) має риси серйозної, поважної людини, яка приступає до служби землеміром у графа Вествеста. Композиторка доручає сольну партію протагоніста тембру бас-баритона, щоб підкреслити мужність та вольовий характер персонажа. Йозеф К. постає вже не безсилою людиною (на відміну від попередніх опер трилогії), яка підкоряється волі суспільства, а амбітною особистістю, що прагне досягти своєї мети — дістатися замку і знайти до нього вхід.

Опера «Процес» має три дії: перша — «Арешт», друга — «У порожній залі суду», третя — «У костелі». Драматургія твору розгортається за принципом параболи — як символу викривлення бюрократичної системи. За цим принципом зіставляються площини протагоніста (Я) і суспільства. Йозеф К. протягом опери спускається до найнижчої точки системи, унаслідок чого уподібнюється їй, а згодом стрімко злітає до вершини, створюючи власний вектор руху до завершення життєвого шляху.

Смислову організацію опери забезпечують лейттеми «Закон! Процес!» і страждань. Опера розпочинається першою з них, яка розвивається між частинами, у притчі та в кульмінації твору. У межах трилогії ця тема вирізняється нетиповим складом: упродовж чотирьох тактів звучить оркестрове *tutti* (за винятком гобоя).

Лейттема страждань уперше з'являється в оркестрі — у партіях альтя соло та віолончелі. Тема характеризується низхідним рухом малими секундами — риторичною фігурою, яка символізує зневіру. Для Йозефа К. ця лейттема має значення символу важкого шляху, подолати який він не спроможний. Виконавський прийом *sul ponticello* композиторка використовує для втілення психоемоційного стану героя, передаючи його відчуття «життя на волосині».

Моноопера «Перетворення» складається з чотирьох сцен, дія яких відбувається в одному маленькому приміщенні — у кімнаті протагоніста. Драматургія твору також має параболічний характер (подібно до опери «Процес»): зіставлено площини протагоніста (Я, тобто Грегора Замзи) і його родичів як представників земного світу, з побутом і буденними проблемами, клопотами. В. Шинкаренко дотримується образного світу художнього твору Ф. Кафки та втілює нерозуміння з боку родини становища Замзи-паразита.

Важливим в опері постає діалог музичної та вербальної інтонацій. У другій сцені — «Танець комахи» (ця назва є авторською версією композиторки, оскільки у творі Ф. Кафки її немає) — тридольний метр підкреслено чіткими ударами барабана, дзвіночків і тарілок, чим акцентовано вальсовість, легкість, пластичність. Таке музичне прочитання є втіленням шансу й надії протагоніста на швидше одужання і повернення до людського тіла, до життя, яким він жив раніше. Однак це лише марення героя, які поступово спускають його до нижньої частини драматургічної параболи опери.

У наступній сцені розкрито тотальне розчарування протагоніста у своїх прагненнях одужати. Втрата надії з боку родини, прийняття його невиліковності, стало для нього потужною руйнівною силою. У словах Грегора Замзи «Батьки спустошили мою кімнату, забрали все, що я любив, бо я комаха і не зможу одужати ніколи» закарбовані невимовні сум та біль, спричинені передчуттям близької смерті.

Моноопера «Перетворення» має кілька лейттем: тему «неспокійного сну» (якою розпочинається твір і яка звучить між сценами), тему комахи (яка переходить з партії головного героя до партій труби, кларнета або струнних інструментів).

Опера «Замок» складається з трьох дій (перша — «Прибуття», друга — «Лист», третя — «У просторому шинку»), завершального розділу «Кінець» і Постлюдії.

Драматургія «Замку» відрізняється від двох попередніх опер трилогії. Оскільки роман Франца Кафки залишився незавершеним, композиторка самостійно осмислює фінал,

прагнучи зберегти вірність художній традиції письменника і водночас реалізувати власне авторське бачення сюжету. В. Шинкаренко створює образ занурення Йозефа К. у біле світле сяйво, формуючи глибокий духовно-філософський контекст. Головний герой досягає своєї мети — він потрапляє до вищого світу освітленого двору омріяного Замку.

В опері «Замок» виразно окреслюється одна лейттема замкових служителів, яка проходить і в оркестрі, і у вокальних партіях персонажів — Юнака, Варнави й самого головного героя Йозефа К. Ця тема має характер активного речитативу на слова «Треба отримати» й уособлює прагнення протагоніста потрапити до Замку, попри всі перепони.

Трилогія завершується Постлюдією, однак музичний матеріал фіналу запозено з Інтерлюдії та Постлюдії першої опери «Процес». Таке рішення є креативним драматургічним ходом В. Шинкаренко: композиторка вибудовує тематичну арку, яку можна трактувати як замкнене коло або лабіринт, у якому головний герой блукає в пошуках виходу. В основі процесуальної драматургії трилогії лежить конфлікт між суб'єктом — Я — та суспільством, яке за жодних обставин не здатне його прийняти. У кожній із трьох камерних опер метафорично відтворено світ кафкіанських образів. Саме символізм літературної основи трилогії дає композиторці підстави інтегрувати його у власну композиційну мову.

Отже, оперна трилогія «Кавка» — один із найвідоміших мистецьких проєктів української композиторки Вікторії Шинкаренко. У ньому поєднуються алеаторика й вільна атональна техніка письма із вкрапленнями тональних елементів і своєрідними «тональними острівками». Застосовуючи різноманітні композиційні прийоми, мисткиня формує унікальний звуковий ландшафт, який дає змогу слухачеві зануритися в атмосферу абсурду, ізоляції та метафізичних пошуків, властивих світобаченню Франца Кафки.

Список використаних літератури і джерел

1. Романцова Б. М. До питання рецепції оповідання «Перевтілення» Франца Кафки. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Філологічні науки. 2015а. Т. 176. С. 79–84.

2. Романцова Б. М. Неможливість візуальної фіксації образу Замку в однойменному романі Франца Кафки. *Наукові праці / Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили, Києво-Могилянська академія*. Серія: Філологія. Літературознавство. 2015а. Т. 259. Вип. 247. С. 141–145.

3. Романцова Б. М. Час у європейському модерністському романі першої третини ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 Теорія літератури / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка Нац. акад. наук України. Київ, 2018. 228 с.

4. Шинкаренко В. С. Оперна трилогія «Кавка». *Сучасне музикознавство та виконавство: від теоретичного дискурсу — до виконавської практики* : VI Міжнародний науково-творчий проєкт. (Київ, 12 березня 2024 р.) / Київська муніцип. академ. музики ім. Р. М. Глієра. URL: https://www.youtube.com/watch?v=i3IHBy3xfEI&ab_channel=R.Glier KyivMunicipalAcademyofMusic (дата звернення: 23.10.2024).